

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ МВС УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ІНСТИТУТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ПРИ ДОНЕЦЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
КАФЕДРА КРИМІНОЛОГІЇ ТА ЮРИДИЧНОЇ СОЦІОЛОГІЇ

Лефтеров В.О.

**ЮРИДИЧНА ТА ПРОФЕСІЙНА
ПСИХОЛОГІЯ СЛІДЧИХ ТА ЕКСПЕРТІВ-
КРИМІНАЛІСТІВ**

*НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
(для курсантів слідчо-криміналістичного факультету)*

Донецьк-2004

УДК 159.92:34
ББК 88.4
Л 53

*Затверджено Вченою радою
Донецького інституту внутрішніх
справ (протокол від 29.04.2003 № 4)*

Юридична та професійна психологія слідчих та експертів-криміналістів: Навчально-методичні матеріали для курсантів слідчо-криміналістичного факультету Донецького інституту внутрішніх справ МВС України при Донецькому національному університеті, 2004. – 34 с.

Навчально-методичні матеріали з курсу «Юридична та професійна психологія працівників слідчих та експертів-криміналістів» розроблено відповідно до навчального плану і складається з навчальної програми курсу, методичних рекомендацій з проведення семінарських та практичних занять, підготовки до заліку, списку рекомендованої літератури. Матеріали призначені для курсантів слідчо-криміналістичного факультету Донецького інституту внутрішніх справ за спеціальністю “Правознавство”.

Вивчення дисципліни «Юридична та професійна психологія слідчих та експертів-криміналістів» спрямовано на поліпшення теоретичної та практичної підготовки курсантів до роботи на посадах слідчих та експертів-криміналістів в органах та підрозділах внутрішніх справ.

Укладач:

Лефтеров В.О., доцент кафедри кримінології та юридичної соціології Донецького інституту внутрішніх справ МВС України, кандидат психологічних наук, підполковник міліції

Рецензенти:

Максименко Ю.Б., ректор Донецького інституту психології та підприємництва, доктор психологічних наук, професор

Тімченко О.В., доцент кафедри прикладної психології Національного університету внутрішніх справ МВС України (м. Харків), доктор психологічних наук, доцент, полковник міліції

ВСТУП

Навчально-методичні матеріали з курсу «Юридична та професійна психологія слідчих та експертів криміналістів» призначена для курсантів слідчо-криміналістичного факультету Донецького інституту внутрішніх справ за спеціальністю «Правознавство».

Матеріали складені з урахуванням сучасних поглядів на головні проблеми психології та юриспруденції, професійної діяльності правоохоронних органів, і вирішують, виходячи із Закону України «Про міліцію», вимог Президента України, Міністра внутрішніх справ щодо поліпшення роботи органів внутрішніх справ, завдання теоретичної та практичної підготовки курсантів до роботи на посадах слідчих та експертів-криміналістів.

Зміст програми відповідає вимогам Указу Президента України від 18.02.2002 № 143/2002 «Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян», Указу Президента України від 06.02.2003 № 84/2003 «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією», «Концепції психопрофілактичної роботи в органах внутрішніх справ України» (затвердженої Наказом МВС України від 5.04.2002 № 334), «Комплексної програми кадрової політики в органах і підрозділах внутрішніх справ і забезпечення законності і дисципліни на 2001-2005 роки» (затвердженої Наказом МВС України від 30.06.2001 р. № 515), інших нормативних документів, що спрямовані на збереження людського і професійного потенціалу органів внутрішніх справ, підвищення ефективності їх діяльності по охороні правопорядку і боротьбі зі злочинністю.

Викладання предмету «Юридична та професійна психологія слідчих та експертів криміналістів» має головною метою у взаємодії з іншими соціально-гуманітарними, юридичними та спеціальними дисциплінами сприяти підготовці випускника до виконання професійних функцій працівника ОВС.

Мета курсу полягає в озброєнні курсантів системою теоретичних знань, практичних навичок і умінь службової діяльності, що містить в собі постійний і підвищений фактор ризику, напружене виконання завдань в умовах недостатньої інформації, дефіциту часу, високої відповідальності за результати праці та інших проблем, які можуть бути вирішені тільки при належній організації професійно-психологічної підготовки.

Головні завдання курсу:

- розкрити фундаментальні положення психології та їх значимість в професійній діяльності слідчих та експертів криміналістів;
- показати майбутнім фахівцям ОВС соціально-психологічні умови ефективної діяльності співробітників і колективів ОВС в різних сферах правоохоронної діяльності;
- сформувати у працівників психологічну готовність до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях, позитивну мотивацію до вибору безпечних технологій виконання службових завдань, відповідальне ставлення до дотримання правил безпеки у службовій діяльності, передбачливості;
- прищеплювати та покращувати соціально-психологічну культуру

слідчих, експертів криміналістів.

Освітньою метою дисципліни є формування у курсантів:

- системи знань про теоретико-методологічні засади “«Юридичної та професійної психології слідчих та експертів криміналістів”, її місце в системі психолого-юридичних дисциплін;
- чіткого уявлення про понятійний апарат “Юридичної та професійної психології слідчих та експертів криміналістів”;
- умінь та навичок аналізу соціально-психологічних явищ.

Внаслідок вивчення навчальної дисципліни курсанти повинні знати:

- предмет, завдання, методи та прийоми “Юридичної та професійної психології слідчих та експертів криміналістів”;
- теоретичні та практичні аспекти психології особистості, слідчої та кримінальної психології;
- психологічні особливості діяльності та особистості слідчого, експерта-криміналіста;
- природу та динаміку професійної деформації особистості;
- соціально-психологічний зміст, умови та засоби оптимізації професійного спілкування;
- психологічні особливості правопорушників (злочинців) та антисуспільних угруповань для планування і проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих дій;
- психологічні характеристики учасників кримінального процесу, окремих процесуальних та слідчих дій;
- предмет, підстави призначення та засоби проведення судово-психологічної експертизи.

Курсанти повинні вміти:

- застосовувати отримані знання в практичній діяльності;
- здійснювати соціально-психологічний аналіз особистості, що становить інтерес для кримінального процесу;
- складати психологічний портрет злочинця;
- діагностувати неправду та нещирю поведінку осіб, учасників кримінального процесу;
- враховувати психологічні особливості спілкування з різними категоріями громадян в службовій діяльності;
- ефективно вирішувати конфлікти в процесі виконання службової діяльності;
- забезпечувати психологічну готовність до дій в екстремальних ситуаціях;
- застосувати методіку візуальної психодіагностики для успішного встановлення психологічного контакту та довіри з метою отримання інформації для розслідування злочинів;
- застосовувати правомірні засоби психологічного впливу на різноманітні верстви населення;

В основу методіки оволодіння предметом покладено розвиток ініціативи та відповідальності курсантів за систематичну та активну роботу з вивчення рекомендованої літератури, досвіду практичної діяльності слідчо-

криміналістичних підрозділів.

Навчальним планом на вивчення предмету відводиться 90 годин, із них: аудиторні заняття – 54 годин, самостійна робота - 36 години. За підсумками курсанти складають залік.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ п/п	Найменування розділів та тем	Кількість годин по видам занять					
		Всього	Всього ауд.	Л	С	ПЗ	Самостій- на роб.
1	Предмет, структура, мета і завдання Юридичної та професійної психології слідчих та експертів - криміналістів	10	6	2	2	2	4
2	Психологія особистості та діяльності слідчих, експертів-криміналістів	10	6	2	2	2	4
3	Пізнавальна підструктура професійної діяльності слідчих та експертів-криміналістів	10	6	2	2	2	4
4	Спілкування в професійній діяльності слідчого, експерта-криміналіста (комунікативна підструктура)	10	6	2	2	2	4
5	Психологія особистості злочинця	10	6	2	2	2	4
6	Психологічна характеристика злочинної групи	10	6	2	2	2	4
7	Психологія огляду місця події	10	6	2	2	2	4
8	Психологія допиту	10	6	2	2	2	4
9	Судово-психологічна експертиза в кримінальному процесі	10	6	2	2	2	4
	Всього:	90	54	18	18	18	36
	Залік						

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

Тема 1. ПРЕДМЕТ, СТРУКТУРА, МЕТА І ЗАВДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПСИХОЛОГІЇ СЛІДЧИХ ТА ЕКСПЕРТІВ- КРИМІНАЛІСТІВ.

Психологія і право, соціально-психологічні фактори діяльності працівників органів внутрішніх справ. Предмет і методи юридичної психології, як основи курсу юридичної та професійної психології слідчих та експертів-криміналістів. Етапи формування юридичної психології як прикладної галузі психології, основні шляхи і напрямки її розвитку. Юридична психологія в системі різноманітних наукових галузей знань. Її методологічні, природничонаукові та правові засади. Міждисциплінарні зв'язки юридичної психології із загальною, соціальною, підлітковою, педагогічною, медичною, інженерною психологією, психологією управління, праці, а також з кримінальним і цивільним правом, криминологією.

Структура, функції, мета та завдання юридичної та професійної психології слідчих та експертів-криміналістів, її місце в системі інших прикладних наук, роль в формуванні особистості працівника органів внутрішніх справ, в підвищенні ефективності якості їх праці.

Професійно-психологічна підготовка як особливий, вибірково-комплексний різновид формування спеціаліста. Співвіднесення видів формування із структурою особистості, окремими якостями працівника ОВС. Основні завдання підготовки: тренування і розвиток професійно-орієнтованих пізнавальних якостей, удосконалення культури і техніки професійного спілкування, розвиток саморегуляції професійної поведінки.

Основні поняття: соціально-психологічні фактори, юридична психологія, професійна психологія, предмет, методи і галузі психології, психологічні детермінанти ефективності праці, психологічна підготовка, психологічна готовність та психологічна стійкість (толерантність), саморегуляція.

Тема 2. ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ, ЕКСПЕРТІВ-КРИМІНАЛІСТІВ.

Поняття особистості і діяльності в психології. Психологічні методи вивчення особистості суб'єктів слідчо-криміналістичної діяльності. Місце і роль психолога у вивченні психологічних особливостей учасників кримінального процесу.

Індивід, особистість, суб'єкт діяльності. Структура особистості, біологічне і соціальне в особистості. Світ психологічних явищ особистості. Світоглядна основа, ціннісні орієнтації, мотиваційна сфера, психічні

властивості особистості. Несвідоме в структурі особистості, в спонуканнях людини. Професійно значущі якості слідчого, експерта-криміналіста. Конвенціональність, розвинута правосвідомість. Високий рівень соціалізації особистості.

Поняття професіограми. Професіограма слідчого, експерта-криміналіста. Соціальна, когнітивна (пізнавальна) комунікативна підструктури. Розвинутий інтелект, гнучке, творче мислення, висока розумова працездатність, розвинені уява, інтуїція, комунікативна компетентність, здатність встановлювати і підтримувати емоційні контакти з учасниками спілкування, адекватна самооцінка, розвинутий самоконтроль. Психологічні особливості рішення слідчим, експертом-криміналістом організаційно-управлінських питань в умовах тривалих перевантажень тощо.

Психологічні особливості діяльності слідчих, експертів-криміналістів. Адаптація працівників органів внутрішніх справ до професійної діяльності. Психологічні чинники професійної адаптації. Проблеми адаптації та становлення молодих фахівців в практичних органах внутрішніх справ.

Явище професійної деформації у працівників ОВС, її показники та чинники. Шляхи профілактики та корекції професійно-психологічної деформації працівників ОВС. Психологічні аспекти підвищення ефективності діяльності слідчих експертів, криміналістів.

Професійний психологічний відбір на службу до слідчо-криміналістичних підрозділів. Поняття професійної надійності.

Основні поняття: індивід, особистість, психічні властивості особистості, мотивація, професійно важливі якості, емоційно-вольові якості, професіограма, психограма, діяльність, адаптація, професійно-психологічна деформація, причини, структура та стадії проф. деформації, профілактика, психокорекція.

Тема 3. ПІЗНАВАЛЬНА ПІДСТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ТА ЕКСПЕРТІВ-КРИМІНАЛІСТІВ.

Психологічні пізнавальні процеси та їх прояв у професійній діяльності слідчих, експертів-криміналістів, значення у формуванні й розвитку особистості.

Відчуття, як елементарна форма почуттєвого відображення об'єктивного світу. Різновиди відчуттів, їх закономірності і властивості. Поняття про порогові чутливості аналізаторів. Сенсibilізація, синестезія, адаптація, послідовні образи. Поняття про сприйняття та його значення у професійній діяльності слідчих, експертів-криміналістів. Основні властивості і закономірності сприйняття. Предметність, цілісність, константність, активність, осмисленість. Апперцепція, ілюзія. Особливості сприйняття предметів, простору, часу, руху учасниками кримінального процесу.

Спостережливість – необхідна якість співробітника ОВС. Загальна характеристика уваги і її основних властивостей. Різновиди уваги.

Поняття пам'яті. Загальна характеристика різновидів пам'яті. Наглядово-образна, наглядово-дійова, вербально-логічна, емоційна, довільна і мимовільна пам'ять. Закономірності мнемічних процесів. Запам'ятовування, збереження, відтворення і забуття. Вплив кримінальної обстановки, катастроф, аварій, а також особливостей кримінального, цивільного процесу на пам'ять. Мнемотехнічні прийоми, прийоми оперативного і правильного запам'ятовування.

Мислення - вища форма психічного відображення. Використання особливостей розумових операцій в правоохоронній діяльності. Різновиди мислення. Етапи ментального процесу в ході творчого пошуку істини при розслідуванні (розгляді у суді) кримінальних справ, в ході вирішення різних конфліктних ситуацій. Характеристика розумової діяльності слідчого, експерта-криміналіста. Складність і розмаїття завдань, що вирішуються працівниками ОВС при розслідуванні злочинів. Прийоми професійного мислення в оперативно-пошуковій діяльності слідчих, експертів-криміналістів. Способи активізації розумових процесів. Включення в діяльність. Вербалізація ментальних процесів. Класифікація інформації. Методи програвання ролі, відстрочки, «мозкової атаки».

Уявлення і його різновиди. Зв'язок уявлення із сприйняттям, мисленням, пам'яттю. Поняття мови, її значення в діяльності слідчих, експертів-криміналістів. Розслідування злочинів - різновид загального процесу пізнання істини. Своєрідність форм і методів пізнання при розслідуванні злочинів. Моделювання при розслідуванні злочинів. Пізнавальна функція версій.

Основні поняття: психічні пізнавальні процеси, відчуття, сприйняття, увага, пам'ять, мислення, уява, мова, спостереження, психологічний аналіз, рефлексія.

Тема 4. СПІЛКУВАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ, ЕКСПЕРТІВ-КРИМІНАЛІСТІВ (КОМУНІКАТИВНА ПІДСТРУКТУРА).

Поняття про спілкування, його основні засоби, функції та види. Перцептивна, комунікативна (інформаційна), і інтерактивна функції та сторони спілкування. Вербальне й невербальне спілкування. Жести і міміка. Загальні соціально-психологічні особливості професійного спілкування працівника правоохоронних органів. Рівні комунікації, бар'єри спілкування. Соціальні ролі і статус партнерів по спілкуванню. Явище стереотипізації. Емпатія. Рефлексія. Просторова організація спілкування.

Психологія спілкування з різними категоріями громадян. Процесуальні форми професійного спілкування. Психологічні засоби впливу в процесі спілкування (зараження, навіювання, наслідування, чутки та ін.). Моделі, стратегії, техніка, прийоми та стилі спілкування працівників міліції. Застосування стратегій та стилів спілкування в діяльності слідчих, експертів-криміналістів.

Мова в професійному спілкуванні працівника ОВС. Психологічна характеристика мови учасників спілкування. Мовна поведінка слідчих, експертів-криміналістів, мовний етикет і його роль у встановленні і підтримці психологічного контакту. Вимоги, що пред'являються до мови юриста.

Психологічний аналіз поведінки слідчих та експертів-криміналістів в конфліктних ситуаціях. Профілактика і шляхи розв'язання конфліктів в діяльності правоохоронних органів. Стратегія поведінки в конфлікті. Стиль конкуренції, стиль ухилення, стиль пристосування, стиль співробітництва, стиль компромісу. Визначення свого власного стилю. Способи упередження конфліктів в комунікативних процесах. Засоби невербального спілкування, їх роль у встановленні та підтримці продуктивного діалогу.

Основні поняття: спілкування, сутність та види спілкування, комунікативні властивості, засоби спілкування, засоби психологічного впливу, зараження, навіювання, наслідування, чутки, моделі спілкування, стратегії спілкування, рівні комунікації, конфлікти.

Тема 5. ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ.

Психологічна характеристика правової, злочинної та відхиленої від соціальних норм поведінки людей. Особливості формування особистості злочинця. Психологічні фактори формування злочинної поведінки особистості. Проблема психологічних причин злочинної поведінки. Єдність соціально-біологічних факторів злочинної поведінки.

Психологія злочину. Злочинність як кримінально-психологічне явище. Поняття про психологічну структуру злочинного діяння. Способи здійснення злочинного діяння. Мотив, психологічна підстава вчинку. Мотивація злочинної поведінки. Планування та ухвалення рішення про здійснення злочину, і його здійснення. Результат злочинного діяння. Психологія вини. Соціально-психологічні аспекти юридичної відповідальності.

Психологічні особливості особистості правопорушника. Орієнтаційно-поведінкова схема особистості злочинця. Кримінально-психологічний портрет особистості. Акцентуація характеру та особистості злочинця. Психологічні типи злочинців і їх врахування у діяльності слідчих, експертів-криміналістів. Насильницькі, корисні і корисно-насильницькі типи злочинців. Психологічні особливості злочинців-підлітків. Психологічні особливості злочинців професіоналів і рецидивістів.

Основні поняття: соціальна норма, девіація, девіантна поведінка, психологічний механізм злочину, мотив злочину, "безмотивні" злочини, особистість злочинця, типологія злочинців, дефекти соціалізації, портрет правопорушника.

Тема 6. ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОЇ ГРУПИ.

Поняття групи в психологічній науці. Група як суб'єкт діяльності. Основні ознаки групи. Групові норми поведінки. Класифікація груп. Співвідношення понять «група» і «колектив». Психологічна характеристика великих соціальних груп. Роль звичок, національних звичаїв, традицій, соціальних установок в різних соціальних групах людей. Суспільна психологія та індивідуальна свідомість членів групи. Психологічна характеристика малої групи, її структура та ознаки. Класифікація малих груп (довготривалі та короткотривалі, формальні і неформальні, групи членства і референтні групи). Динамічні процеси в малій групі. Групова згуртованість і груповий конформізм. Феномен групового тиску. Групова сумісність членів групи. Психологічні основи міжособистісних взаємовідносин у групі. Поняття психологічного «клімату» в групі (колективі).

Група у кримінальному середовищі. Психологія здійснення злочину в складі злочинної групи. Психолого-правова оцінка організованих злочинних формувань, їх протиправної діяльності. Типи злочинних формувань: випадкова злочинна група; злочинна група, яка скоїла злочин за попередньою домовленістю; організована, усталена злочинна група (банда); згуртована організована злочинна група (організація); злочинне товариство (об'єднання) організованих злочинних груп.

Кримінально-психологічна характеристика груп, які вчиняють злочин. Структура злочинної групи, її ознаки. Психологія міжособистісних відносин в різних злочинних формуваннях (групах). Кругова порука в злочинній групі. Психологічні методи нейтралізації кругової поруки, боротьба з груповою злочинністю. Психологія організованої злочинності. Стан і тенденції розвитку організованої злочинності в Україні. Психологічні особливості окремих організованих злочинних груп.

Юрба як суб'єкт позаколективної поведінки. Види юрби і її особливості. Психологічні прийоми і методи нейтралізації агресивної юрби. Запобігання паніки, масових безчинств, конфліктів на національній основі, в районах стихійних та інших лих.

Основні поняття: група, колектив, види соціальних груп, групові феномени, міжособистісні відносини, соціально-психологічний клімат, злочинна група, організована злочинність, юрба, паніка.

Тема 7. ПСИХОЛОГІЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ.

Місце події – джерело інформації про подію, яка сталася та психологічні особливості злочинця, первинний матеріалізований відбиток злочинного діяння. Огляд місця події як самостійна слідча дія, що базується на чуттєвій галузі пізнання. Сліди і результати злочинної діяльності як смислові показники

поведінки злочинця на місці події. Вплив на способи здійснення злочинів динамічного стереотипу. З'ясування за матеріальними слідами структури злочинної поведінки, суб'єктивної сторони злочину, психологічних особливостей злочинця. Інценування злочину на місці злочину, методи їх упізнання.

Розумова діяльність слідчого, експерта-криміналіста під час огляду місця події. Психологічні аспекти отримання інформації, прийоми, що підвищують результативність і якість слідчого огляду.

Психологія огляду місця події певного виду: грабежу і розбою, крадіжки, зґвалтуванню тощо. Психологічні аспекти огляду трупа, освідотсування. Психологічні особливості фіксації результатів слідчого огляду.

Основні поняття: місце події, огляд місця події, сліди злочину, психологічна інтерпретація, пізнавальний дисонанс, речові докази, слідче уявлення, інтелектуальна обробка.

Тема 8. ПСИХОЛОГІЯ ДОПИТУ.

Допит – найбільш психологізована слідча дія. Загальні соціально-психологічні особливості проведення допиту. Допит в безконфліктній ситуації. Поняття психологічного контакту при допиті. Психологічні закономірності, накопичення і обробки інформації. Закономірності прийому переробки і процесуального закріплення інформації слідчим. Просторова організація комунікативних процесів під час допиту. Види питань, особливості їх впливу на психіку допитуваного. Психологія активізації пам'яті допитуваних. Врахування психологічних особливостей допитуваних осіб. Особливості допиту неповнолітніх. Психологічні особливості допиту потерпілих. Вплив стану потерпілого на його свідчення. Обвинувальна домінанта. Допит свідків, врахування закономірностей сприйняття та пам'яті під час допиту свідків.

Допит підозрюваного та звинуваченого. Захисна домінанта і вплив її на поведінку допитуваного. Обмовки в свідченнях допитуваного, їх психологічне пояснення і оцінка слідчим. Використання характерологічних особливостей особистості допитуваного.

Психологічні прийоми отримання інформації під час допиту. Прийоми правомірного психічного впливу на особистість допитуваного. Структура неправдивих висловлювань. Мотиви неправдивих свідчень. Прийоми викриття брехні, нейтралізації агресивної поведінки допитуваних осіб.

Основні поняття: допит, психологічний контакт, експрес-діагностика особистісних якостей, психічні сліди, свідчення, мовна активність, мнемічна допомога, стратегія й тактика слідчого, захисна домінанта, діагностика брехні.

Тема 9. СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.

Предмет, підстави призначення, та межі компетенції судово-психологічної експертизи (СПЕ). Дослідження непатологічних психічних аномалій індивіда, які мають значення для встановлення істини. Питання, що вирішуються експертом психологом в кримінальному і цивільному процесах. Підготовка та призначення СПЕ в ході попереднього розслідування, в судовому засіданні при розгляді кримінальних справ, при вирішенні цивільно-правових спорів.

Методи та структура СПЕ. Підстави обов'язкового призначення СПЕ, постановка завдань та запитань експертам. Порядок проведення СПЕ. Оцінка, використання висновку СПЕ слідчим, судом, захистом. Підстави факультативного (необов'язкового) призначення СПЕ.

Судово-психологічна експертиза емоційних станів, соціально-психологічних особливостей членів злочинної групи, визначення здатності неповнолітнього правопорушника усвідомлювати значення своїх діянь. Судово-психологічна експертиза потерпілих у справах про сексуальні злочини. Посмертна судово-психологічна експертиза. Комплексна судова психолого-психіатрична експертиза.

Основні поняття: судово-психологічна експертиза, методи, структура СПЕ, підстави призначення СПЕ, індивідуальні особливості психіки індивіда, “сліди психіки”, експерт-психолог, слідчий експеримент, діагностика афекту, техніко-психологічна експертиза.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо проведення семінарських занять з “Юридичної та професійної психології слідчих та експертів-криміналістів”

Тема 1. ПРЕДМЕТ, СТРУКТУРА, МЕТА І ЗАВДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПСИХОЛОГІЇ СЛІДЧИХ ТА ЕКСПЕРТІВ- КРИМІНАЛІСТІВ.

Питання семінару:

1. Соціально-психологічні фактори діяльності працівників органів внутрішніх справ.
2. Юридична психологія як основа курсу професійної психології працівників ОВС.
3. Предмет, завдання і методи юридичної психології.
4. Значення психологічної підготовки слідчих, експертів-криміналістів.

Література:

1. Рішення колегії МВС України № 2 КМ/2 від 03 лютого 1997 р. «Про затвердження концепції психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України».
2. Наказ МВС України № 334 від 4.04.2002 “Про затвердження концепції психопрофілактичної роботи в органах внутрішніх справ України”
3. Андросюк В.Г., Ромашко А.В. Педагогіка і психологія в діяльності органів внутрішніх справ. – К., 1988.
4. Васильєв В.Л. Юридическая психология. - М., 2000.
5. Костицький М.В. Введення в юридичну психологію. – К., 1990.
6. Основи психології /за ред. Киричука О.В., Роменця В.А. /К.,1995.
7. Чуфаровский Ю.Ф. Психология в оперативно-розыскной деятельности. - М., 1996.
8. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология. - М., 1997.
9. Столяренко А.М. “Психологическая подготовка личного состава ОВД”. – М. 1987.

Реферати:

1. Історія розвитку й етапи формування юридичної психології як прикладної галузі психології.
2. Професійна психологія слідчого, експерта-криміналіста в системі різноманітних наукових галузей.

Питання для самоконтролю:

1. Які основні завдання ставить перед собою сучасна психологія?
2. Що таке психіка, свідомість та які ознаки вона має?
3. Які методи використовуються в психологічних дослідженнях?
4. В чому полягає сутність методу експерименту?
5. Які вимоги у застосуванні методу спостереження, тестування?

6. Які основні галузі має сучасна психологія?
7. Інтеграція психології права.
8. Юридична психологія в системі різноманітних наукових галузей знань.
9. Структура, функції, мета та завдання Юридичної та професійної психології слідчих та експертів-криміналістів .
10. Форми та методи психологічної підготовки працівників ОВС.

Методичні вказівки:

Під час вивчення теми передбачається обов'язкове засвоєння курсантами основних психолого-педагогічних понять і термінів, розуміння основних принципів, методології, структури професійної та юридичної психології.

Доцільно навчитись застосовувати методологічний інструментарій з питань юридичної психології, як галузі психологічної науки, її методологічні, природничонаукові та правові засади. Встановлювати міждисциплінарні зв'язки юридичної психології із загальною, соціальною, підлітковою, педагогічною, медичною, інженерною психологією, психологією управління, праці, а також з кримінальним і цивільним правом, кримінологією.

Особливо слід звернути увагу на визначення структури, функцій, мети та завдань Юридичної та професійної психології слідчих та експертів-криміналістів, її місце в системі інших прикладних наук, роль в формуванні особистості працівника органів внутрішніх справ, в підвищенні ефективності якості їх праці.

З урахуванням вимог Указу Президента України від 06.02.2003 № 84/2003 “Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією”, “Концепції психопрофілактичної роботи в органах внутрішніх справ України” (затвердженої Наказом МВС України від 5.04.2002 № 334), “Комплексної програми кадрової політики в органах і підрозділах внутрішніх справ і забезпечення законності і дисципліни на 2001-2005 роки” (затвердженої Наказом МВС України від 30.06.2001 р. № 515), інших нормативних документів, що спрямовані на збереження людського і професійного потенціалу органів внутрішніх справ, підвищення ефективності їх діяльності по охороні правопорядку і боротьбі зі злочинністю слід вивчити головні засади, форми та методи професійно-психологічної підготовки як особливого, вибірково-комплексного різновиду формування спеціаліста.

Тема 2. ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ, ЕКСПЕРТІВ-КРИМІНАЛІСТІВ.

Питання семінару:

1. Поняття особистості і діяльності в психології. Психологічні особливості особистості і діяльності слідчого, експерта-криміналіста.
2. Адаптація працівників органів внутрішніх справ до професійної діяльності. Психологічні чинники професійної адаптації.
3. Поняття професіограми. Професіограма слідчого, експерта-криміналіста.

4. Явище професійної деформації у працівників ОВС, її показники та чинники.

Література:

1. Васильєв В.Л. Юридическая психология. - М., 2000.
2. Лефтеров В.О., Тімченко О.В. Психологічні детермінанти загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ: Монографія. – Донецьк: ДІВС МВС України, 2002 – 324 с.
3. Ануфрієв М.І. Система підготовки та перепідготовки персоналу органів внутрішніх справ України // Вісник УніВС. - 1999. - № 8. - С. 8-14.
4. Бандурка О.М. Діяльність органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях. - Харків, 1993. – 212 с.
5. Бандурка О.М. Основи управління в органах внутрішніх справ: теорія, досвід, шляхи удосконалення. –Харків: Основа, 1996. – 398 с.
6. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А., Пономаренко В.А. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях: Психологический аспект. – Минск: Изд-во университета, 1985. – 206 с.
7. Медведєв В.С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти). – Монографія. – Київ: НАВСУ, 1996. – 192 с.

Реферати:

1. Модель особистості слідчого, експерта-криміналіста.
2. Проблеми адаптації та становлення молодих фахівців в практичних органах внутрішніх справ.
3. Шляхи профілактики та корекції професійно-психологічної деформації працівників ОВС.

Питання для самоконтролю:

1. Чи є різниця в поняттях індивід, індивідуальність, особистість? В чому вона полягає?
2. Як у структурі особистості співвідносяться біологічні і соціальні фактори?
3. Що входить в поняття “спрямованість” особистості?
4. Що таке темперамент? Типи темпераменту?
5. Що таке діяльність? В чому вона проявляється?
6. Які основні компоненти діяльності?
7. Які основні види діяльності?
8. Психологічні особливості діяльності співробітників ОВС.
9. Професійно-значимі якості співробітника ОВС та їх розвиток.
10. Професіограми провідних професій ОВС.
11. Явище професійної деформації та шляхи її подолання.

Методичні вказівки:

Шляхом самостійної підготовки та протягом семінарських занять

доцільно навчитись застосовувати психологічні методи вивчення особистості суб'єктів слідчо-криміналістичної діяльності. Встановлювати сутність індивіда, особистості, як суб'єкта діяльності. Вивчити структуру особистості, біологічне і соціальне в особистості, світ психологічних явищ особистості.

Зокрема зосередити увагу на світоглядній основі, ціннісних орієнтаціях, мотиваційній сфері, психічних властивостях особистості. Визначити що собою являє соціальна, когнітивна (пізнавальна) комунікативна підструктури, розвинутий інтелект, гнучке, творче мислення, висока розумова працездатність, розвинені уява, інтуїція, комунікативна компетентність, здатність встановлювати і підтримувати емоційні контакти з учасниками спілкування, адекватна самооцінка, розвинутий самоконтроль. Психологічні особливості рішення працівником ОВС України організаційно-управлінських питань в умовах тривалих перевантажень.

Тема 3. ПІЗНАВАЛЬНА ПІДСТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ, ЕКСПЕРТІВ-КРИМІНАЛІСТІВ.

Питання семінару:

1. Загальна характеристика психологічних пізнавальних процесів та їх прояв у професійній діяльності слідчих, експертів-криміналістів.
2. Поняття, види відчуттів і сприйняття, їх значення у професійній діяльності слідчих, експертів-криміналістів.
3. Спостережливість – необхідна якість співробітника ОВС.
4. Врахування закономірностей пам'яті, уяви і мислення в діяльності слідчих, експертів-криміналістів.

Література:

1. Андросюк В.Г., Ромашко А.В. Педагогіка і психологія в діяльності органів внутрішніх справ. – К., 1988.
2. Богданов В.М. “Психологические особенности профессионального мышления”. – Омск, 1984.
3. Столяренко А.М. “Психологические и педагогические проблемы управления в ОВД». – М., 1982.
4. Васильев В.Л. Юридична психологія. - М., 2000.
5. Костицький М.В. Введення в юридичну психологію. – К., 1990.
6. Основи психології /за ред. Киричука О.В., Роменця В.А. /К.,1995.
7. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология. - М., 1997.
8. Еникеев М.И. Юридическая психология. Учебник для вузов. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА, 1999. – 517с.

Реферати:

1. Мнемотехнічні прийоми (прийоми оперативного і правильного запам'ятовування).
2. Прийоми професійного мислення в слідчій діяльності.
3. Поняття мови та її застосування в діяльності слідчих, експертів-

криміналістів.

Питання для самоконтролю:

1. Розвиток сенсорних, перцептивних, мнемічних та інтелектуальних процесів – необхідна діяльності працівників ОВС.
2. Особливості уваги і спостереження в типових ситуаціях службової діяльності.
3. Професійна пам'ять та її розвиток.
4. Операції мислення в діяльності співробітників ОВС під час виконання службових завдань.
5. Прийоми оперативного та правильного запам'ятовування.
6. Прийоми професійного мислення в інформаційно-пошуковій діяльності слідчих, експертів-криміналістів.

Методичні вказівки:

Під час вивчення теми слід дотримуватись вимог “Концепції психопрофілактичної роботи в органах внутрішніх справ України” (затвердженої Наказом МВС України від 5.04.2002 № 334), “Комплексної програми кадрової політики в органах і підрозділах внутрішніх справ і забезпечення законності і дисципліни на 2001-2005 роки” (затвердженої Наказом МВС України від 30.06.2001 р. № 515 спрямованих на формування у працівників ОВС психологічної готовності до впевнених дій в екстремальних ситуаціях, навичок комунікації і безпечної поведінки, а також на комплексне вирішення професійних і психологічних проблем, що виникають у працівників ОВС.

Необхідно зосередити увагу на вивченні психічних пізнавальних процесах, відчуття, сприйняття, уваги, пам'яті, мислення, уяви, мови, спостереження, психологічного аналізу, - як складових формування необхідних професійних знань, навичок та вмінь працівників органів внутрішніх справ.

Тема 4. СПІЛКУВАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ, ЕКСПЕРТІВ-КРИМІНАЛІСТІВ (КОМУНІКАТИВНА ПІДСТРУКТУРА).

Питання семінару:

1. Поняття про спілкування, його основні засоби, функції та види.
2. Психологія спілкування слідчого та експерта-криміналіста з різними категоріями громадян.
3. Техніка і прийоми спілкування слідчого та експерта-криміналіста.
4. Психологічний аналіз поведінки працівників ОВС в конфліктних ситуаціях.

Література:

1. Андреева Г.М. Социальная психология. -М.: МГУ, 1980. –414 с.
2. Андросюк В.Г., Казміренко Л.І., Юхновець Г.О., Медведєв В.С. Професійна психологія в органах внутрішніх справ: загальна частина: Курс

лекцій.- К.: Українська Академія внутрішніх справ, 1995. -111 с.

3. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком. - М : МГУ. 1982.

4. Бородин И. Как сформировать команду. // Частный сыск, охрана, безопасность. 1994. №6. С. 20-27.

5. Большакова С.Е. Основы речевой культуры сотрудников органов внутренних дел. Вып. 6. М., 1992. -69 с.

6. Бородкин Ф.М., Коряк Н.М. Внимание: конфликт! – Новосибирск. 1989.

7. Бандурка Л.Ф., Друзь В.А. Конфликтология: учебное пособие для ВУЗов. - Харьков: Университет внутренних дел.1997. - 356с.

8. Карнеги Д. “Как приобретать друзей и воздействовать на людей”. – К. 1994.

9. Пиз А. “Язык телодвижений”. – Н./ Новгород 1994.

10. Скотт Д.Г. Конфликты. Пути их преодоления. – К. 1991.

Реферати:

1. Характеристика невербальних засобів спілкування слідчих, експертів-криміналістів.

2. Схеми поведінки співробітників ОВС з попередження конфліктів в різних ситуаціях службової діяльності.

Питання для самоконтролю:

1. Психологічні особливості і умови спілкування в службовій діяльності.

2. Використання прийомів та методів ефективного професійного спілкування.

3. Моделі, стратегії та стилі спілкування слідчих, експертів-криміналістів.

4. Поняття та характеристика невербальних засобів спілкування.

5. Бар'єри спілкування.

6. Особливості встановлення психологічного контакту та відносин довіри з об'єктами зацікавленості ОВС.

7. Розгляд основних ситуацій професійного спілкування.

8. Типологія конфліктів і особливості конфліктних ситуацій в діяльності ОВС.

9. Психологічні прийоми вирішення конфліктних ситуацій в колективі ОВС.

10. Вироблення приблизних схем поведінки працівників ОВС з попередження конфліктів з різними типами особистостей в різних ситуаціях службової діяльності.

Методичні вказівки:

Вивчення теми слід розпочати з усвідомлення значення спілкування для сучасної професійної діяльності працівників ОВС. Оскільки особистість, з одного боку, - „продукт” соціальних зв'язків, з іншого - їх активний творець.

Сам процес становлення людини як особистості, перетворення її в „соціальну людину” (соціалізація) неможливий без спілкування. Для розвиненої особистості воно стає потребою, а позбавлення такої можливості звичайно усвідомлюється людиною як нестерпний тягар.

Слід уявити, що походження спілкування, його соціальну природу і соціальні функції, зв'язок з іншими видами діяльності та з еволюцією людини. Розвиток спілкування був невід'ємний від розвитку первісної людини та йшов поряд з її трудовою діяльністю. Особливо необхідно зрозуміти комунікативну природу діяльності працівників міліції, психологію спілкування з різними категоріями громадян, процесуальні форми професійного спілкування, психологічні засоби впливу в процесі спілкування (зараження, навіювання, наслідування, чутки та ін.).

Додатково пропонується вивчити моделі, стратегії, техніки, прийоми та стилі спілкування працівників міліції, застосування стратегій та стилів спілкування в діяльності працівників ОВС.

Тема 5. ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ.

Питання семінару:

1. Соціальна норма і характеристика соціальних відхилень. Психологічний механізм злочинного відхилення від соціальних норм поведінки.
2. Мотивація злочинної поведінки.
3. Планування та ухвалення рішення про здійснення злочину, і його здійснення.
4. Особливості особистості злочинця. Психологічні типи злочинців і їх врахування у діяльності слідчого, експерта-криміналіста.

Література:

1. Антонян Ю.М., Эминов В.Е. Психология преступника и расследование преступлений. – М. 1996.
2. Костенко О.М. Криминальное своеволие. – К. 1990.
3. Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология.-М.1980.
4. Ратинов О.Р., Ефремова Г.Ф. Правовая психология и преступное поведение. - М.1984.
5. Андросюк В.Г., Ромашко А.В. Педагогіка і психологія в діяльності органів внутрішніх справ. – К., 1988.
6. Основи психології /за ред. Киричука О.В., Роменця В.А. /К.,1995.
7. Чуфаровский Ю.Ф. Психология в оперативно-розыскной деятельности. - М., 1996.
8. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология. - М., 1997.
9. Столяренко А.М. Визуальная психодиагностика криминальных признаков личности // Прикладная юридическая психология. Под ред. А.М. Столяренко.- М., 2001.

Реферати:

1. Психологічний портрет насильницького типу злочинця.
2. Психологічні особливості злочинців професіоналів і рецидивістів.

Питання для самоконтролю:

1. Психологічний аналіз причин і умов, що сприяють формуванню особистості злочинця.
2. Відчуження особистості як джерело злочинної поведінки.
3. Злочинність як кримінально-психологічне явище.
4. Кримінально-психологічний портрет особистості.
5. Психологічні типи злочинців.
6. Способи здійснення злочинного діяння.
7. Психологія вини.
8. Соціально-психологічні аспекти юридичної відповідальності.

Методичні вказівки:

Під час вивчення теми щодо психології злочинця слід враховувати, що особистість злочинця - сукупність типологічних якостей індивіда, що обумовили зроблене їм злочинне діяння. Характеризувати особистість злочинця - виходить, досліджувати і визначити типологічні криміногенно значимі якості індивіда.

Необхідно вивчити психологічні особливості особистості взагалі, активність якої виявляється в характерних для особистості мотивах поведінки, установках і способах дії, ширше - у різноманітній діяльності, спрямованій на перетворення навколишньої дійсності. Активність особистості знаходить вираження в життєвій позиції, що людина займає, усвідомлюючи своє положення і місце в житті. В цьому розумінні важливою для засвоєння психологічних аспектів діяльності слідчих та експертів-криміналістів є розгляд та вивчення психології особистості злочинця з різних площин.

Дослідження показують, що деформація поведінки бере свої джерела в дефектах мотивації особистості. Вивчення злочинної поведінки неминуче приводить до розгляду його мотивів. Спонукальними силами в злочинній поведінці виступають численні стани і властивості особистості: інтереси, почуття, погляди, переконання, ціннісні орієнтації, світогляд, ідеали, звички. Визначення мотиву розкривається в таких поняттях як «спонукання», «причина, що спонукає», «психологічна причина», «внутрішнє спонукання, внутрішня сила» та ін. Виявлення мотиву веде до розкриття значенневого змісту злочинних дій. Одночасно мотив є одним із ознак, що характеризують особистість. Основне місце в мотивації злочинної поведінки займають потреби особистості.

Тема 6. ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОЇ ГРУПИ.

Питання семінару:

1. Поняття групи в психологічній науці. Психологічна характеристика

великих і малих груп.

2. Психологія здійснення злочину в складі злочинної групи. Типологія злочинних груп.

3. Психологія організованої злочинності.

4. Юрба як суб'єкт позаколективної поведінки. Види юрби і її особливості.

Література:

1. Ануфрієв М.І., Соболев В.О., Мартиненко О.А., Кобзін Д.О. Соціально-психологічний аналіз дисципліни в адміністративній службі міліції: Науково-практичний посібник / За заг. ред. проф. О.М Бандурки. – Харків: УніВС, 1998.- 92 с.

2. Васильєв В.Л. Юридическая психология. - М., 2000.

3. Хоменко О. Язык блатных: Энциклопедический синонимический словарь, т.1, т.2, К.: «Форт-М»; 1997. – 527с.

4. Костицький М.В. Введення в юридичну психологію. – К., 1990.

5. Основи психології /за ред. Киричука О.В., Роменця В.А. /К.,1995.

6. Еникеев М.И. Юридическая психология. Учебник для вузов. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА, 1999. – 517 с.

Реферати:

1. Конфлікти в злочинних групах.

2. Психологічні закономірності злочинних угруповань і їх облік у діяльності слідчих, експертів-криміналістів.

3. Психологічні прийоми і методи нейтралізації агресивної юрби.

Питання для самоконтролю:

1. У чому сутність і особлива соціальна небезпека групових злочинів ?

2. У чому полягають функції організатора (ватажка) злочинних об'єднань?

3. Джерела конфліктів злочинної групи?

4. Група у кримінальному середовищі.

5. Стан і тенденції розвитку організованої злочинності в Україні.

6. Організована злочинна група: загальний психологічний портрет.

7. Психологічні особливості окремих організованих злочинних груп

8. Психологічні особливості злочинності неповнолітніх.

9. Психологічні аспекти групових злочинів неповнолітніх.

10. Запобігання паніки, масових безчинств, конфліктів на національній основі, в районах стихійних та інших лих.

Методичні вказівки:

Під час вивчення теми необхідно врахувати, що існує багато видів злочинів для здійснення яких зацікавлені особи поєднують свої зусилля. У таких об'єднаннях діють загальні закономірності групової поведінки людей.

Головне слід зрозуміти, що сьогодні немає ні в кого сумнівів у тім, що

організована злочинність в Україні й інших країнах СНД згуртувала тисячі людей, озброїла їх, нагромадила величезний капітал, знайшла солідну базу у вигляді комерційних структур різної організаційно-правової форми, великі міжнародні зв'язки і може оперативно пристосовуватися у своїх злочинних цілях до нових змін у соціально-економічній сфері. Організована злочинність проникнула на всі рівні представницької, виконавчої, правоохоронної влади, обплутавши її павутиною корупції, висунувши своїх представників на керівні посади, і зайняла своє - причому далеко не останнє місце в керуванні державою.

Додатково пропонується вивчити дослідження, якими встановлено, що чим організованіше група, тим значніше заподіяний нею збиток, тим більше зухвало вона діє, тим небезпечніше вчинені нею злочини, тим вище її кримінальна активність. Викрити і довести провину учасників організованих груп досить складно.

Вивчаючи питання теми необхідно усвідомити потребу в серйозному науковому вивченні структурних утворень організованої злочинності. Теоретичне осмислення проблеми припускає вивчення цілої системи понять і критеріїв, таких, наприклад, як: рівень організованості; положення злочинного утворення в державному і суспільному просторі; з чим стикається, відкіля бере ресурси, як формується структура організованого злочинного формування.

Тема 7. ПСИХОЛОГІЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ.

Питання семінару:

1. Огляд місця події як самостійна слідча дія, що базується на чуттєвій галузі пізнання.
2. Місце події – первинний матеріалізований відбиток злочинного діяння.
3. Розумова діяльність слідчого, експерта-криміналіста під час огляду місця події. Психологічні аспекти отримання інформації.
4. Види огляду місця події.
5. Психологічні аспекти огляду трупа.

Література:

1. Аверьянова Т.В. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования. - М.: Новый юрист, 1997.
2. Васильев В.Л. Юридическая психология. - М., 2000.
3. Кучинский А.В. Преступники и преступления с древности до наших дней. Антология наемного убийства: Энциклопедия: Сталкер, 1997. -432с.
4. Линдер И.Б., Нечипоренко О.М., Титков С.А. По ту сторону зеркала /на правах рукописи. - М.: Международная контртеррористическая тренинговая Ассоциация, издательская фирма «Кумир». - 1997.-511с.
5. Костицький М.В. Введення в юридичну психологію. – К., 1990.
6. Еникеев М.И. Юридическая психология. Учебник для вузов. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА, 1999. – 517с.

Реферати:

1. Психологічні особливості, освідотсвування.
2. Психологічні аспекти фіксації результатів слідчого огляду.
3. Психологія обшуку та виїмки.

Питання для самоконтролю:

1. Місце події – джерело інформації про подію.
2. Сліди і результати злочинної діяльності як смислові показники поведінки злочинця на місці події.
3. Інценування злочину на місці злочину, методи їх упізнавання.
4. Вплив на способи здійснення злочинів динамічного стереотипу.

Методичні вказівки:

Під час вивчення теми необхідно врахувати, що кожен злочин приводить до певних змін матеріальної обстановки, відбивається у свідомості людей. Зміни в обстановці місця події можуть бути виявлені, зафіксовані, досліджені і використані як докази.

Необхідно усвідомити, що огляд місця події, як правило, відноситься до первісних слідчих дій, а по більшості справ про особливо небезпечні злочини проти особистості розслідування починається з огляду місця події. Успіх або неуспіх при цьому в значній мірі передбачає висування правильної версії, розкриття злочину, викриття винних. З іншого боку, помилки, допущені слідчим при здійсненні огляду, нерідко негативно відбиваються на подальшому ході розслідування, штовхають на помилковий шлях або заводять його в тупик.

Тема 8. ПСИХОЛОГІЯ ДОПИТУ

Питання семінару:

1. Загальні психологічні особливості тактики допиту.
2. Психологія активізації пам'яті допитуваних та постановка запитань слідчим.
3. Візуальна діагностика та врахування психологічних особливостей допитуваних осіб.
4. Психологія допиту потерпілого.
5. Психологія допиту підозрюваного та звинуваченого.

Література:

1. Андросюк В.Г., Ромашко А.В. Педагогіка і психологія в діяльності органів внутрішніх справ. – К., 1988.
2. Васильев В.Л. Психология следственных действий.: Учебное пособие. - К., 1996.-43с.
3. Костицький М.В. Введення в юридичну психологію. – К., 1990.
4. Еникеев М.И., Черных Э.А. Психология следователя. Практикум по юридической психологии. - М., 1988. - 157с.

5. Основи психології /за ред. Киричука О.В., Роменця В.А. /К.,1995.

6. Чуфаровский Ю.Ф. Психология в оперативно-розыскной деятельности. - М., 1996.

Реферати:

1. Діагностика та викриття хибних свідчень.
2. Психологія допиту неповнолітніх.
3. Прийоми правомірного психічного впливу на особистість допитуваного, який протидіє слідству.

Питання для самоконтролю:

1. Психологічна сутність допиту.
2. Етапи підготовки та проведення допиту слідчим.
3. Проведення оцінки зовнішності людини.
4. Встановлення психологічного контакту, атмосфери довіри з допитуваним.
5. Вправи на вдосконалення розуміння мови тіла та рухів людини.
6. Подолання й нейтралізація агресивної поведінки допитуваних.

Методичні вказівки:

Під час вивчення теми слід уяснити психологічні принципи та прийоми проведення допиту, формувати навички комунікації під час проведення слідчих дій, зокрема допитів.

Необхідно зосередити увагу на тому, що багато суттєвих для розслідування обставини можуть бути встановлені тільки на основі особистих доказів. Такі істотні для розслідування сторони механізму здійснення злочину, як формування злочинного наміру, мотиву, мети злочину і багато чого іншого, можна установити лише в результаті кваліфікованого допиту.

Рекомендується з'ясувати, що проводячи допит, слідчий працює з психічними слідами, сформованими в минулому. Ці сліди не статичні, вони мінливі, піддані особистісної реконструкції, піддаються «стиранню», випробують на собі вплив інших слідів від численних впливів.

Тема 9. СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.

Питання семінару:

1. Предмет, підстави призначення, та межі компетенції судово-психологічної експертизи.
2. Методи та структура судово-психологічної експертизи.
3. Підстави обов'язкового призначення судово-психологічної експертизи та постановка запитань і завдань експертам.
4. Підстави факультативного (необов'язкового) призначення судово-психологічної експертизи.
5. Комплексна судова психолого-психіатрична експертиза.

Література:

1. Анікіна Н.В., Біленчук П.Д., Зубань М.А., Ромашко А.В. Психологічна експертиза в слідчій практиці. – К., 1993.
2. Васильєв В.Л. Юридическая психология. - М., 2000.
3. Еникеев М.И. Основы общей и юридической психологии. - М., 1996.
4. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования. / Под ред. проф. Т. В. Аверьяновой и проф. Р.С. Белкина. - М.; 1997. - 400с.

Реферати:

1. Судово-психологічна експертиза потерпілих по справах про сексуальні злочини.
2. Посмертна судово-психологічна експертиза.

Питання для самоконтролю:

1. Судово-психологічна експертиза – важливий засіб встановлення істини і джерело доказів.
2. Види психологічних експертиз та рамки їх компетенції.
3. Вироблення навичок вияву основних психологічних факторів і умов, які впливають на поведінку учасників карного процесу.
4. Практичне використання судово-психологічної експертизи при розслідуванні різних карних злочинів.

Методичні вказівки:

Вивчення теми слід розпочати з усвідомлення значення судово-психологічної експертизи в сучасному судочинстві. Закон визначає, що проведення експертизи обов'язково: 1) для встановлення причин смерті і характеру тілесних ушкоджень; 2) для визначення психічного стану обвинувачуваних або підозрюваних в тих випадках, коли виникає сумнів з приводу їхньої осудності або здатності усвідомлювати свої дії чи керувати ними; 3) для визначення психологічного або фізичного стану свідка або потерпілого у випадках, коли виникає сумнів у їх здатності правильно сприймати обставини, які мають значення для справи; 4) для установлення віку обвинувачуваного, підозрюваного і потерпілого в тих випадках, коли це має значення для справи, а документи про вік відсутні.

Особливо необхідно зрозуміти дослідження непатологічних психічних аномалій індивіда, які мають значення для встановлення істини, а також питання, що вирішуються експертом психологом в кримінальному і цивільному процесах. Як здійснюється підготовка та призначення СПЕ в ході попереднього розслідування, в судовому засіданні при розгляді кримінальних справ, при вирішенні цивільно-правових спорів.

Окремо пропонується вивчити методи та структуру СПЕ, підстави обов'язкового призначення СПЕ, постановку завдань та запитань експертам. Порядок проведення СПЕ та оцінки використання висновку СПЕ слідчим, судом, захистом.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Соціально-психологічні фактори діяльності працівників органів внутрішніх справ.
2. Юридична психологія як основа курсу професійної психології працівників ОВС.
3. Предмет, завдання і методи юридичної психології.
4. Значення психологічної підготовки слідчих, експертів-криміналістів.
5. Історія розвитку й етапи формування юридичної психології як прикладної галузі психології.
6. Юридична психологія в системі різноманітних наукових галузей.
7. Форми та методи психологічної підготовки працівників ОВС.
8. Поняття особистості і діяльності в психології. Психологічні особливості особистості та діяльності слідчого, експерта-криміналіста.
9. Адаптація працівників органів внутрішніх справ до професійної діяльності. Психологічні чинники професійної адаптації.
10. Поняття професіограми. Професіограма слідчого, експерта-криміналіста.
11. Явище професійної деформації у працівників ОВС, її показники та чинники.
12. Модель особистості слідчого, експерта-криміналіста.
13. Проблеми адаптації та становлення молодих фахівців в практичних органах внутрішніх справ.
14. Шляхи профілактики та корекції професійно-психологічної деформації працівників ОВС.
15. Загальна характеристика психологічних пізнавальних процесів та їх прояв у професійній діяльності слідчих, експертів-криміналістів.
16. Поняття, види відчуттів і сприйняття, їх значення у професійній діяльності слідчих, експертів-криміналістів.
17. Спостережливість – необхідна якість співробітника ОВС.
18. Врахування закономірностей пам'яті, уваги і мислення в діяльності слідчих, експертів-криміналістів.
19. Мнемотехнічні прийоми (прийоми оперативного і правильного запам'ятовування).
20. Прийоми професійного мислення в слідчій діяльності.
21. Поняття мови та її використання в діяльності слідчих, експертів-криміналістів.
22. Операції мислення в діяльності працівників ОВС під час виконання службових завдань.
23. Поняття про спілкування, його основні засоби, функції та види.
24. Психологія спілкування слідчого та експерта-криміналіста з різними категоріями громадян.
25. Техніка та прийоми спілкування слідчого та експерта-криміналіста.
26. Психологічний аналіз поведінки працівників ОВС в конфліктних ситуаціях.

27. Поняття та характеристика невербальних засобів спілкування.
28. Психологічні прийоми вирішення конфліктних ситуацій в колективі ОВС.
29. Соціальна норма і характеристика соціальних відхилень. Психологічний механізм злочинного відхилення від соціальних норм поведінки.
30. Мотивація злочинної поведінки.
31. Планування та ухвалення рішення про здійснення злочину, і його здійснення.
32. Особливості особистості злочинця. Психологічні типи злочинців і їх врахування у діяльності слідчих, експертів-криміналістів.
33. Психологічний портрет насильницького типу злочинця.
34. Психологічні особливості злочинців професіоналів і рецидивістів.
35. Злочинність як кримінально-психологічне явище.
36. Соціально-психологічні аспекти юридичної відповідальності.
37. Поняття групи в психологічній науці. Психологічна характеристика великих і малих груп.
38. Психологія здійснення злочину в складі злочинної групи. Типологія злочинних груп.
39. Психологія організованої злочинності.
40. Юрба як суб'єкт позаколективної поведінки. Види юрби і її особливості.
41. Конфлікти в злочинних групах.
42. Психологічні закономірності злочинних угруповань і їх облік у діяльності слідчих, експертів-криміналістів.
43. Психологічні прийоми і методи нейтралізації агресивної юрби.
44. Огляд місця події як самостійна слідча дія, що базується на чуттєвій галузі пізнання.
45. Місце події – первинний матеріалізований відбиток злочинного діяння.
46. Розумова діяльність слідчого, експерта-криміналіста під час огляду місця події. Психологічні аспекти отримання інформації.
47. Види огляду місця події.
48. Психологічні аспекти огляду трупа.
49. Психологічні особливості, освідотсвування.
50. Психологічні аспекти фіксації результатів слідчого огляду.
51. Психологія обшуку та виїмки.
52. Загальні психологічні особливості тактики допиту.
53. Психологія активізації пам'яті допитуваних та постановка запитань слідчим.
54. Візуальна діагностика та врахування психологічних особливостей допитуваних осіб.
55. Психологія допиту потерпілого.
56. Психологія допиту підозрюваного та звинуваченого.
57. Діагностика та викриття хибних свідчень.
58. Психологія допиту неповнолітніх.

59. Прийоми правомірного психічного впливу на особистість допитуваного, який протидіє слідству.

60. Предмет, підстави призначення, та межі компетенції судово-психологічної експертизи.

61. Методи та структура судово-психологічної експертизи.

62. Підстави обов'язкового призначення судово-психологічної експертизи та постановка запитань і завдань експертам.

63. Підстави факультативного (необов'язкового) призначення судово-психологічної експертизи.

64. Комплексна судова психолого-психіатрична експертизи.

65. Практичне використання судово-психологічної експертизи при розслідуванні різних карних злочинів.

66. СПЕ потерпілих у справах про сексуальні злочини.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Концепція психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України. Затверджена рішенням Колегії МВС України від 03.02.97 р. № 2 КМ/2.
2. Положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України. Затверджено наказом МВС України від 28.06.97 р. № 423.
3. Концепція психопрофілактичної роботи в органах внутрішніх справ України. Затверджена наказом МВС України від 05.04.2002 року, № 334.
4. Про заходи щодо реорганізації служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України. Наказ МВС України від 05.04.2002 року, № 335.
5. Андреева Г.М. Социальная психология. -М.: МГУ, 1980. -414с.
6. Андросюк В.Г., Казміренко Л.І., Юхновець Г.О., Медведєв В.С. Професійна психологія в органах внутрішніх справ: загальна частина: Курс лекцій. - К.: Українська Академія внутрішніх справ, 1995. -111 с.
7. Антонян Ю.М. Психология преступника и расследование преступлений. - М.,1996.
8. Артамонов А. Системы контроля доступа // Частный сыск, охрана, безопасность. 1994. №5. С. 68-74.
9. Авдеев В.В. Психологические основы повышения эффективности деятельности работников органов внутренних дел в экстремальных ситуациях. - М.-РИОМВД, 1988.-46с.
10. Андреев Н.В. Психологическое обеспечение переговорной деятельности сотрудников ОВС в экстремальных условиях. - М.; Академия МВД России, 1997.-72с.
11. Бородкин Ф.М., Коряк Н.М. Внимание: конфликт. - Новосибирск: Наука, 1989.-186 с.
12. Буданов А.В. Педагогика личной безопасности сотрудников ОВС. Учебно-методическое пособие. М.: РИО МВД, 1996. - 42с.
13. Большакова С.Е. Основы речевой культуры сотрудников органов внутренних дел. Вып. 6. М., 1992. -69с.
14. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психологической диагностики. К.: Наукова думка. -1989. - 183с.
15. Бандурка Л.Ф., Друзь В.А. Конфликтология: учебное пособие для ВУЗов. - Харьков: Университет Внутренних дел.1997. - 356с.
16. Беседин А.Н., Липатов И.И., Тимченко А.В., Шапарь В.Б. Книга практического психолога. Часть II. (Худож. оформитель В.М. Толдин). - Х.: РИП «Оригинал», фирма «Фортуна - Пресс», -1996.- 424с.
17. Васильев В.Л. Психология следственных действий.: Учебное пособие. - К., 1996.-43с.
18. Гримак Л.Н. Резервы человеческой психики: Введение в психологию активности. - М.: Политиздат, 1987. - 286с.
19. Гримак Л.П. Гипноз и преступность. - М.: Республика, 1997. - 304с.

20. Гитин В., Хигир Б. Анатомия криминала. Убийство. Изнасилование. - Харьков: «Паритет», 1996. - 416с.
21. Духов В.Е. Экономическая разведка и безопасность бизнеса. - К.: ИМСО МО Украины, НВФ «Студцентр», 1997. - 175с.
22. Делікатний С.К. Професійно-психологічна підготовка працівників органів внутрішніх справ. Інформаційний бюлетень №3. РНМЦ МВС України. - К.: 1995.-52-55С.
23. Забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язків: Науково-практичні рекомендації / Г.О. Юхновець, В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко та ін. / Під ред. М.І.Ануфрієва, Я.Ю. Кондратьєва. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1999. – 72 с.
24. Еникеев М.И., Черных Э.А. Психология следователя. Практикум по юридической психологии. - М., 1988. - 157с.
25. Коновалова В.Е. Правовая психология: Учебное пособие. Харьков: Основа, 1990.-198 с.
26. Карнеги Д. Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей. Пер. с англ. (общ. ред. и предисл. Зинченко В.П., Жукова Ю.М.: Мн.: Беларусь. 1990.-670с.
27. Комиссаров В.С. Терроризм, бандитизм, захват заложников и другие тяжкие преступления против безопасности общества. По новому УК РФ. - М.: Изд-во Кросна-Лекс. - 1997.-160с.
28. Костин Ю. Безопасность личности: Похищение людей. Как себя вести, если ваш ближайший друг попал в беду. - М.: Олма - Пресс, 1997.-62с.
29. Коновалова В.Е. Правовая психология. Учебное пособие. - Харьков, 1990.
30. Костицкий М.В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы. - К.: Выща шк., 1990. -259с.
31. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования. / Под ред. проф. Т. В. Аверьяновой и проф. Р.С. Белкина. - М.; 1997. - 400с.
32. Кучинский А.В. Преступники и преступления с древности до наших дней. Антология наемного убийства: Энциклопедия: Сталкер, 1997. -432с.
33. Лихолоб В.Г, Филонов В.П., Коваленко О.И. Михайлов А.Е. Криминология: Учебник для учебных заведений МВД Украины. Под ред. В.Г. Лихолоба и В.П. Филонова, - Киев - Донецк, 1997.-398с.
34. Методы диагностики и развития психологического потенциала руководителей органов внутренних дел. / Учебно-методическое пособие. - М., 1996.-130 с.
35. Модестов Н.С. Маньяки... Слепая смерть: Хроника серийных убийств. - М.: Изд-во Надежда-1, 1997. - 288с.
36. Малеев В.А. Психофизиологическая саморегуляция. - Ростов-на-Дону, 1980.-89с.
37. Медведев В.С. Проблемы професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти). - К.: МВС України

НАВСУ, 1997.-191с.

38. Новиков В.С. Профессиональная обученность сотрудников милиции к действиям в условиях, связанных с применением газового оружия самообороны в целях нейтрализации физических лиц, и ее организация: лекция. - М.: Академия МВД России, 1996. - 30с.

39. Плиско В.И. Формирование у сотрудников устойчивого психомоторного состояния к внешним проявлениям опасности. - К.: РИО МВД Украины, 1991.-128с.

40. Психология. Словарь /Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Политиздат, 1990. - 494с.

41. Психология и педагогика в правоохранительной деятельности органов внутренних дел. Учебное пособие/под ред. И.Д. Мариновской. - М.: МЮСТ МВД России, изд-во «Щит-М», 1997. - 176с.

42. Психологические особенности поведения работников милиции в конфликтных ситуациях: Научно-практическое пособие / Под ред. Г.Г. Романовича. -Мн, 1988. -66с.

43. Рабочая книга практического психолога: технология эффективной профессиональной деятельности (пособие для специалистов, работающих с персоналом). - М.: Издательский дом «Красная площадь», 1966.-400с.

44. Словник термінів з юридичної психології/ В.Г. Андросюк, В.Ю. Воробйова, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьев, А.В. Ромашко, Г.О. Юхновець / Під ред. Я.Ю Кондратьєва. - Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 1997.-120с.

45. Столяренко А.М. Психологическая подготовка. Методические рекомендации. М., 199. - 70с. 159.

46. Судебная психиатрия: Учебник / Под ред. Г.В. Морозова. - М.: Юридич. лит; 1997.-256С.

47. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. М.: Наука.-1989.-455с.

48. Хоменко О. Язык блатных: Энциклопедический синонимический словарь, т.1, т.2, К.: «Форт-М»; 1997. – 527 с.

49. Цвилюк Г. Школа безопасности, или Как вести себя в экстремальных ситуациях. М.: НПО «Образование», 1997. - 192с.

50. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология. - М., 1997.

51. Школа выживания, обеспечение безопасности жизнедеятельности: Учебное пособие. - Ростов-на-Дону: «Феникс», 1996. - 636с.

52. Экономический порядок и криминальная конкуренция: Научно-учебное пособие. - Челябинск-Сан-Франциско: МГУК - ВМІ, 1996. - 260с.

53. Юридична психологія. (Альбом схем з коментарями); Навч. посібник. - К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1997. - 56с.

54. Яковенко С.І. Яковенко Т.Н. Психічна стійкість військовослужбовців до впливу екстремальних чинників // Метод, рек. - К.: КВП, 1997. - 44с.

55. Думко Ф.К., Запорожцева Г.Є. Професійно-психологічна підготовка співробітників ОВС. – Одеса, 2000.

56. Запорожцева Г.Є. Професійно-психологічна підготовка дільничних інспекторів. – Одеса, 2000.

57. Куличенко В.В., Столбовой В.П. Профессиональная деформация сотрудников уголовного розыска: сущность и пути профилактики. – К., 1990.

58. Медведєв В.С. Професійна психологічна підготовка // Робоча книга пенітенціарного психолога. Під заг.ред. В.М. Синьова, В.С. Медведєва. – К., 2000.

59. Постоев В.И., Туманов В.Д. Тренинг профессиональной наблюдательности, внимания и памяти сотрудников органов внутренних дел. – М., 1996.

60. Столяренко А.М. Визуальная психодиагностика криминальных признаков личности // Прикладная юридическая психология. Под ред. А.М. Столяренко.- М., 2001.

61. Столяренко А.М. Психология профессионального общения установление контакта и доверительных отношений. // Прикладная юридическая психология. Под ред. А.М. Столяренко. – М., 2001.

62. Тутушкина М.К. Общение и межличностные отношения. // Практическая психология. Под ред. М.К. Тутушкиной. – М.- СПб., 1997.

Хрящева Н.Ю., Макшанов С.И. Тренинг партнерского общения.// Психогимнастика в тренинге. Под ред. Н.Ю. Хрящевой. – СПб., 2000.

Подписано к печати 04.02.2004. Формат 60x84 1/16.
Усл. печ. л. 2,15. Печать лазерная. Заказ №_____ Тираж 300 экз.

Отпечатано в типографии ООО «Норд Компьютер»
На цифровом лазерном издательском комплексе Rank Xerox DocuTech 135
Адрес: г. Донецк, б. Пушкина, 23. Телефон: (062) 337-43-06.